

SPRÁVA PARDUBICKÉHO KOMORNÍHO VELKOSTATKU
V PŘEDBĚLOHORSKÉM OBDOBÍ

Tomáš ŠIMEK

Každá z majetkových změn za feudalismu měla svůj odraz i ve správním a administrativním uspořádání nově vzniklé územní a hospodářské jednotky. Na rozdíl od majetkových přesunů mezi feudály, kdy nový majitel zůstal nadále osobně spjat s vedením panství či statku tím, že většinu doby byl přítomen na svém sídle a mohl tak vykonávat alespoň částečnou kontrolu hospodaření; v případě prodeje pardubického a kunětickohorského panství arciknížeti Maxmiliánovi r.1560 došlo v tomto směru k podstatné změně, která ovlivnila vývoj jeho hospodářských poměrů i správy.

Nový majitel již nebydlel na pardubickém zámku a osobní styk s panstvím byl omezen na příležitostné návštěvy příslušníků habsburského domu, kteří využívali pobytu k lovení zvěře nebo jim zánek sloužil pro ubytování na cestách po korunních zemích.

Po začlenění velkostatku do soustavy komorních panství vznikl několikastupňový systém řízení, kdy na nejnižším stupni byl hejtman panství, na nejvyšším pak panovník, jehož jménem vykonávala řídicí a kontrolní činnost česká komora, která vydávala instrukce pro vedení správy a zejména finanční hospodaření. Do rentmistrovského úřadu byly odesílány účty a odváděny peníze, pokud si je přímo na panství nepřebírali císařovi věřitelé. Nový systém řízení přinesl sebou nebyvalý nárůst písemné agendy.¹⁾ Písemností vydané českou komorou obsahují koncepty dopisů s pokyny pro hejtmana jak rozhodovat v řízení panství, řídit další vrchnostenské úředníky, jsou v nich odpovědi na písemné dotazy hejtmana, který se ke komoře utíkal o radu téměř ve všech otázkách a každé svoje rozhodnutí si jí nechával schválit. Podstat-

nější záležitosti jsou pak obsaženy v konceptech dopisů psaných českou komorou panovníkovi, z nichž jen na některé písemně odpovídal. Pro hospodářské dějiny a správu je zajímavá ta část korespondence, v níž na jedné straně česká komora vytyká hejtmanovi "nedostatky", lépe řečeno špatné výsledky hospodaření za jednotlivá pololetí a na straně druhé se hejtman taktéž ospravedlňuje a vyjadřuje k jednotlivým bodům. Na panství byly vyhotovovány rejstříky (registra) podle jednotlivých oborů vrchnostenského podnikání: rybníčná, lesní, obilní, sirotčí, útratní, na jejichž základě vznikaly k svátku sv. Jiří (24. dubna) a sv. Havla (10. října) tak zvané pololetní účty obsahující příjmy a vydání na panství. Po vyhotovení byly odesílány do kanceláře české komory. Sestavování nepravidelných krátkodobých i dlouhodobých přehledů o příjmech a vydáních mělo za úkol zjistit úniky vrchnostenských důchodů a mnohými z nich oddůvodňoval hejtman nemožnost odvodu požadovaných vysokých částek peněz do pokladny české komory. Mnohastupňový systém kontrolní činnosti spíše ztěžoval a nepřímo podporoval velké obohacování úřednictva na úkor vrchnostenských důchodů. Rozbujeleá administrativa a složitá účtování mělo za následek růst podvodného jednání krytého fingováním účetních dokladů.²⁾

Pardubicko-kunětickohorské panství bylo koupeno především pro jeho velké stálé důchody a příjmy z rybníčního hospodářství. Zisk z hospodářské činnosti měl jít především na splácení dluhů augspurské bankéřské rodině Fuggerů.³⁾

Již v roce 1563 vydal král Maxmilián hospodářskou instrukci, jak má nový hejtman Jiřík Adlspach z Damsdorfu spravovat panství.⁴⁾ Kromě toho vydala česká komora instrukce pro jednotlivé úředníky, v nichž se stanovila náplň jejich práce. Pro řízení panství chyběl větší osobní styk hejtmana s českou komorou. Určité zlepšení nastalo po roce 1581, kdy se stal vrchním hejtmanem komorních panství Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu, který téhož roku navštívil Pardubice a při svém odjezdu předal hejtmanovi obsáhlý písemný pokyn jak má řídit panství a odstraňovat zjištěné nedostatky.⁵⁾ Českou komorou byli vysíláni v nepravidelných a dlužno říci dlouhých časových intervalech zmocnění komisari, kteří měli vypracovat revizní zprávy o řízení a stavu panství. Z celého předbělohorského období se nám zachovaly z let 1605 - 1618.⁶⁾ Hejtman Adlspach několikrát žádal českou komoru, aby každého půl roku poslala někoho k přejímání pololetních účtů, jeho přání však vyslyšené nebylo.

Hejtmany panství ustanovoval panovník na základě návrhu české komory. Pocházeli z řad nižší šlechty a až na hejtmana Adlspacha, který spravoval panství po třicet let, docházelo zejména na počátku 17. století k jejich častému střídání, což bylo zapříčiněno tím, že vykonávali souběžně jinou funkci ve státní správě nebo místo hejtmana bylo pro ně jen přechodným působistém před získáním významnějšího místa. Ostatní úředníky si vybíral hejtman a do funkce je prostřednictvím české komory potvrzoval též panovník. Někteří úředníci pracovali na panství již za Pernštejnů. Další byli průběžně doplňováni, při čemž funkce místohejtmana, purkrabiho, vrchního lesního (forstmistra), předního fišmistra byly alespoň v 16. století svěřovány příslušníkům nižší šlechty. Situace se změnila počátkem 17. století, kdy na tato místa byli ustanovováni pardubičtí měšťané, kteří již v druhé polovině 16. století vykonávali funkce písařů důchodních, sirotčích, lesních, listovních, obročních, útratních. V prvních dvou desetiletích 17. století byla řada těchto funkcí svěřována pražským měšťanům, zejména za hejtmana Albrechta Pfeffekorna. Časté návštěvy Prahy i účast na politických událostech té doby je odváděly od správy panství, které v té době zaznamenalo značný úpadek.

Zmíněná instrukce z roku 1563 přikazovala, aby úředníci bydleli na zámku, dále jim bylo zakázáno vlastní hospodaření a jakékoliv obchodování. Ve skutečnosti zůstalo jen u přání, poněvadž po roce 1560 nejen pokračovalo, ale intenzivnělo zakupování domů a dvorů ve městě i na předměstích vrchnostenskými úředníky, z nichž se stávali měšťané hospodařící na dvorech a mnohdy odmítající plnit povinnosti obyvatel města. Roku 1581 vydala městská rada nařízení,⁷⁾ že pod pokutou i trestem vězení nesmí měšťané prodávat své domy a dvory osobám rytířského stavu. I když opatření nebylo důsledně dodržováno, některé domy a dvorce byly směňovány jen mezi příslušníky nižší šlechty.⁸⁾ U vrchnostenských úředníků, kteří neměli vlastní majetek, byla pro českou komoru záruka, že nebudou pro svoje hospodaření zanedbávat plnění svých povinností nebo používat pro své potřeby vrchnostenských zdrojů (pracovní sílu, dřevo). Na druhé straně vlastnictví majetku úředníků bylo pro komoru vítanou zárukou na úhradu zpronevěřených peněz a způsobených škod, které vznikaly neplněním svěřených povinností. Každý úředník, který přicházel na panství do styku s penězi, musel mít svého ručitele. S přibývajícím majetkem úředníka byli jeho ručitelé zbavováni ručení. Tak roku 1603 hejtman Pfeffekorn žádal českou komoru, aby se jeho důchodnímu písaři

